

Ebû Nuaym ve Et-Tıbbu'n-Nebevî İsimli Eseri Üzerine

Mustafa Dönmez

Dr., Brüksel İslami İlimler Fakültesi Dekanı

Özet

H. IV-V./m.X-XI. asırlarda en dikkat çeken şahsiyetlerinden birisi hiç kuşkusuz Ebû Nuaym el-İsfahânîdir. Hadis ilmindeki şöhretinin yanında Ebû Nuaym'ın, fıkıh, akâid, tarih ve tasavvuf gibi diğer islâmî ilimlerde de önemli bir birikiminin olduğu bıraktığı eserlerden açıkça anlaşılmaktadır. Onun et-Tıbbu'n-Nebevî adlı eseri, Hz. Peygamber ve sahâbenin tıp bilgisi ve tıbbî uygulamalarına ilişkin, çok sayıda hadisi, geniş bir tasnif çerçevesinde toplayan, nebevî tıp literatüründe yerini almış ilk kaynaklardan birisidir. Eser tıp kitabı sistematiğine benzer tarzda ayrıntılı bir şekilde düzenlenmek suretiyle benzerleri arasında istifadesi kolaylaştırılmıştır. Her birine “ Makale” adı verilen yedi bölüm şeklinde yazılan eserdeki bölüm başlıkları şöyledir: birinci bölüm, “İlmin Fazileti ve Tıp Bilgisinin Üstünlüğü”; ikinci bölüm, “İnsan Anatomisi ve Sağlığın Korunması”; üçüncü bölüm, “Hastalıkların İsimleri ve Hastanın Tedavisi”; dördüncü bölüm, “İlaçlar ve Faydaları”; beşinci bölüm, “Hasta Bakımı, Nekâhat Dönemindeki Hastanın Beslenmesi ve Kuvvetli Gıdalar”; altıncı bölüm, “Meyveler” ve Yedinci bölüm, “Etiler ve Etilerden Yararlanma”.Nebevî Tıbb'ın bütün yönlerini ele alan orijinal bir kaynak niteliğindeki bu eserde kullanılan

hadislerin büyük bir bölümü sahih olmakla beraber bazı zayıf ve yuğurma hadislere de rastlanmaktadır.

Abstract

Abû Nuaym al-İsfahânî and his al-Tıbb an-Nabawî

In the Islamic world of the 4th-5th AH/10th-11th century, there lived important scholars not only in the study of hadith but also in other fields of religious knowledge. One such significant figure among the Hadith scholars of the time was Abu Nuaym al-İsfahânî. From his writings one can clearly see his scholarly expertise not only in the field of hadith but in fiqh, aqaaid, history and tasawwof as well. Al-Tıbb An-Nabawî that is one of the major references in the literature of the Tibb an-Nabawî. It is a widely classified collection of a number of hadiths that narrate the reccommendations and practice of healing by the Prophet and the Sahaabah. One important feature of the book is that it has a systematic structure of content that can be likened to a medical treatise which in turn makes it an easy-to-use reference book. The book is composed of seven chapters each called 'maqâlah'. The following are the titles of these 'maqâlât': 1.The Virtue of Knowledge and the superiority of the science of Medical Knowledge, 2. Human Anatomy and Health Protection, 3. Names of İlnesses and the cure of patients, 4. Medicines and their benefits, 5.Taking care of and the feeding of patients, 6. Fruits, 7. Meats and their benefit to health. In this original reference work that deals with various aspects al-Tıbb an-Nabawî, many ahadith are considered to be authentic though a few weak and fabricated ahadith also exist.

Anahtar Kelimeler: et-Tıbbu'n-Nebevi, Ebû Nuaym, Hadis, Peygamber, Tıp.

Key Words: Prophetic Medical, Abû Nuaym, Hadith, The prophet, Medical.

Giriş

İnsanlık tarihi boyunca, Allah'ın yol gösterici olarak görevlendirdiği peygamberler, ilâhî mesajları iletmenin yanında, insanların günlük hayatlarında karşılaştıkları problemlerle de ilgilenmişlerdir. Esasen, peygamberlerin günlük hayatın çeşitli konularına dair yaptıkları tavsiyeler, bir yerde nübüvvet görevi kapsamında da değerlendirilebilir. Sözü edilen tavsiyelerin sınırlarının doğru olarak belirlenmesi ise, peygamberlik kurumunun doğru anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

İnsanların ruh ve beden sağlıklarını korumaya yönelik tedbirlerin de, peygamberlerin, bütünüyle insan fitratına uygun olan bu yöndeki tasarrufları arasında yer aldığı söylenebilir.

Hazreti Peygamberin her sözü ve uygulaması başta sahabe olmak üzere bütün müslümanlar tarafından titizlikle takip edilmiş ve yaşama biçimi haline getirilmeye çalışılmıştır. Günlük hayatla ilgili uygulamalar da, neredeyse aynı kapsamda değerlendirilmiştir. Bu anlayışın izlerine, daha sonra telif edilen hadis kaynaklarının bir çoğunda rastlamak mümkündür. Nitekim hadis kaynaklarında et-tıbbu'n-Nebevi ile ilgili özel bölümler ayrılmakla yetinilmemiş, bu sahada müstakil eserler bile yazılmıştır. Bu bağlamda *et-Tıbbu'n-Nebevi Literatürü* oluşmuştur. Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin *et-Tıbbu'n-Nebevi'si*, bu alanda kaynak niteliği taşıyan en eski ve orijinal eserlerden biridir.

I- Kimlik ve Kişilik Yönüyle Ebû Nuaym El-İsfahânî

A. Kimliği

Ebû Nuaym künyesi ile meşhur olan müellifimizin adı, Ahmed b. Abdillah b. Ahmed b. İshak b. Musa b. Mihrân el-Mihrânî el-İsfahânî eş-Şâfiî'dir¹. Onun ismindeki Mihrânî nisbesi, büyük dedesi Mihran'dan, İsfahânî nisbesi, İsfahanlı olmasından, Şâfiî nisbesi ise Şâfiî Mezhebine mensubiyetinden dolayıdır. Acem asıllı olan Ebû Nuaym, bu günkü İran'ın büyük şehirleri arasında yer alan İsfahan'da doğmuştur. Doğum tarihi konusunda farklı bilgilere rastlanmakla birlikte² çoğunluğun doğru kabul ettiği görüş, hicri 336 senesinin Recep (948 ocak-şubat) ayıdır³.

Ebû Nuaym devrin önemli alimlerinden⁴ birinin oğlu olması sebebiyle geniş bir ilmi çevrenin içerisinde dünyaya gelmiş ve

¹ Bkz. Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, Dâru İhyâi't-Turâs, Beyrut, 1356-1976, III/1062; Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Dâru Sâdır, Beyrut, ts., III/8; İbn Hallikân *Vefeyâtü'l-A'yân*, Dâru Sâdır, Beyrut, ts., I/91; Kettânî, *er-Risâletü'l-Müstatrafe*, Kahraman yay. İst. 1986, s. 29.

² Bkz. Yâkût, *Mu'cemu'l-Büldân*, Dâru İhyâi't-Turâs, Beyrut, 1399-1979, I/206; İbn Hallikân, *a.g.e.*, I/91.

³ Bkz. Zehebî, *a.g.e.*, III/1062; Sübkî, *a.g.e.*, IV/18; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Mısır, 1351/1932, XII/45; İbn Tağrıberdi, *en-Nucümü'z-Zâhire*, Dâru'l-Kütübi'l-Misriyye, Beyrut, ts., V/30.

⁴ Bkz. Zehebî, *a.g.e.*, III/1094; Sübkî, *a.g.e.*, III/8.

yetiştirilmiştir⁵. Bu durum ona hayatının sonuna kadar kullanabileceği önemli avantajlar sağlamıştır. Nitekim henüz çocukken babasının kendisi adına aldığı icazetlere dayanarak, zengin bir hadis literatüründen rivayet imkanını elde etmiştir⁶. Ayrıca bu icâzetler Ebû Nuaym'ı, âli isnad açısından devrinin önemli bir kişisi haline getirmiştir.

Ebû Nuaym, sekiz yaşında iken (h. 344), İsfahan'da başladığı hadis öğrenimini, hadis alimlerinin rihle geleneğine uyararak, Askerimükrem, Kufe⁷, Bağdat⁸, Mekke, Basra⁹, Cürcan ve Nisaburda¹⁰ sürdürmüştür. Öğrenim hayatında, 'Ali b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî el-Bağdâdî (v.385/995), Ebû Bekr Muhammed b. Hüseyin b. Abdillâh el-Acurrî (v.360/970), Faruk b. Abdülkerim el-Hattâbî (v.361/971), Ebû Bekr Ahmed b. İbrâhîm el-İsmailî el-Cürcânî (v.371/981), Ebû Ahmed el-Hâkim el-Kebîr (v.378/988), ve Süleyman b. Ahmed Ebu'l-Kasım et-Taberani (v. 360/970) gibi dönemin önde gelen alimlerinin hadis derslerine devam etmiştir. Kendisinin "Mu'cemu's-Şuyuh" adıyla kaleme aldığı eserinde sadece ders aldığı hocaların hayatlarını yazdığına dair rivayet¹¹ onun başka alimlere kıyasla çok daha fazla kişiden ilim aldığını gösterir niteliktedir. Bu durum Ebû Nuaym'ın bir çok ilim alanında yetişkin olmasını izah eder mahiyettedir.

Hayatını ilme vakfettiği bilinen Ebû Nuaym, öğrenimini tamamladıktan sonra, ömrünün kalan kısmını talebe yetiştirmek ve kitap yazmakla doldurmuştur. Ebû 'Ali el-Hasan b. Ahmed el-Haddâd el-İsfahânî el-Mukrî (v.519/1125), Ahmed b. Abdillâh Ebû Bekr el-Hatîb el-Bağdâdî (v. 463/1071)¹², Abdolvâhid b. Muhammed

⁵ Bkz. Zehebî, *Siyeru Alâmi'n-Nübelâ*, thk. Muhammed Beşşâr, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1403-1983, XVII/454; *el-İber fî Haber men Gaber*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts., I/262.

⁶ Bkz. İbn Tağrıberdi, *Nücûm*, V/30; Sübkî, *Şâfi'iyye*, III/8; Zehebî, *Tezkire*, II/262.

⁷ Bkz. *Ebû Nuaym, Zikru Ahbâri İsbahân*, ed-Dâru'l-İlmiyye, Delhî, 1405-1985, I/170.

⁸ Bkz. *Ebû Nuaym, Hülyetü'l-Evliyâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1409-1988, X/256; *İsbahân*, I/170.

⁹ Bkz. Zehebî, *a.g.e.*, III/1092; *Siyer*, XVII/455; Sübkî, *a.g.e.*, III/8.

¹⁰ Bkz. *Ebû Nuaym, Hülye*, X/244.

¹¹ Bkz. Zehebî, *a.g.e.*, XVII/455; Sehâvî, *Fethu'l-Mugîs*, Kahire, ts., I/119; Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, M.E.B. 1971, II/1735, Bağdadlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Arifîn*, Beyrut, ts., I/75; Kettânî, *Müstatrafe*, 137.

¹² Daha geniş bilgi için bkz. Zehebî *Tezkire*, III/1093; *Siyer.*, XIII/270-297; Sübkî, *Şâfi'iyye*, III/8.

b. Ahmed el-İsfahânî es-Sabbâğ (v. 518/1124)¹³, Yûsuf b. Hasan et-Tefekkurî ez-Zencânî (v.473/1080)¹⁴ ve Ebû Bekr b. Ali ez-Zekvânî (v. 419/1028)¹⁵ gibi kişiler yetiştirdiği öğrencileri arasındadır.

Yetiştirdiği pekçok talebenin yanı sıra, insanlığın istifadesine sunulmuş olan, birbirinden değerli yüz elliden fazla eser bırakarak, ilme adanmış doksan dört yıllık ömrünü 430 senesinin Muharrem ayının yirmisinde (23 Ekim 1038) tamamlayan Ebû Nuaym, İsfahan'ın Merdübân adlı mahallesine defnedilmiştir¹⁶.

B- Kişiliği

Kaynaklarda Ebû Nuaym'ın, vaktini öğrenmeye, öğretmeye ve eser yazmaya harcayan bir muhaddis olduğu, hatta çoğu zaman yolda yürürken bile hadis dinlediği veya okuduğu, vaktini hiçbir zaman ilimden uzak geçirmedeği ifade edilmiştir. Onun bu halini İbn Merdüye (v. 498/1104-1105) şöyle tarif etmiştir: “Ebû Nuaym, ilim taliplerinin kendisinden istifade edebilmek için uzun seyahatlara çıktıkları, hadis almak için kendisini ziyaret ettikleri bir kimseydi. Dünyanın her tarafından birçok hafız onun yanında toplanır, sabahtan öğleye kadar sırayla, kendisine hadis okurlardı. Öyle ki, Ebû Nuaym evine gitmek için kalkıp sokağa çıktığında dahi, yolda kendisine bir cüz okunurdu ve o bundan asla rahatsız olmazdı. Sanki Ebû Nuaym'ın bütün gıdası hadis dinlemek ve öğretmektir”¹⁷.

Birçok biyografi yazarı Ebû Nuaym'ın kişiliğinden övgüyle bahsetmiştir. Mesela Zehebî'nin onun hakkında söylediği, “büyük hafız, asrının muhaddisi ve mutasavvıfı”¹⁸ şeklindeki ifadesi, hadis ilmindeki büyüklüğünü ortaya koyar niteliktedir. Sübkî ise, onun hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: “Ebû Nuaym, büyük bir imam, hafız ve sūfî idi; fıkıh ve tasavvufu cem' etmiş, hadis hıfzında ve zabtında zirveye ulaşmıştı. Allah'ın, gerek rivayet gerekse dirayet konusunda kendisine çok yüce bir mertebe bahşettiği bir âlim idi”¹⁹.

¹³ Daha geniş bilgi için bkz. Zehebî, *a.g.e.*, IV/1270.

¹⁴ Daha geniş bilgi için bkz. Zehebî, *Siyer*, XVIII/551-2.

¹⁵ Daha geniş bilgi için bkz. Zehebî, *Tezkire*, III/1093; *a.g.e.*, XVII/433-4; Sübkî, *Şâfi'iyye*, III/8.

¹⁶ Bkz. Zehebî, *Siyer*, XVII/462; *İber*, II/262; Sübkî, *Şâfi'iyye*, III/9; Kettânî, *Müstatrafte*, s. 29.

¹⁷ Sübkî, *a.g.e.*, III/8; Zehebî, *Tezkire*, III/1094.

¹⁸ Zehebî, *a.g.e.*, III/1092.

¹⁹ Sübkî, *a.g.e.*, III/7.

İbn Hallikân (v. 681/1282) ise, *Vefeyât*'ta Ebû Nuaym'la ilgili olarak şu ifadelere yer vermiştir: “Ebû Nuaym, çok meşhur bir hafız olup, *Hilye* kitabının sahibi, muhaddislerin en âlimi ve sika hafızların en büyüklerindendi. O, ilmi faziletli âlimlerden aldı, halk da kendisinden alarak faydalandı”²⁰.

Öğrencisi Hatîb el-Bağdadî (v. 463/1071) ise, hocasını şöyle tanıtmıştır: “Hâfız” ismine gerçekten layık olan iki kiş tanıdım; birisi Ebû Nuaym el-İsfahanî ve diğeri Ebû Hâzim el-‘Abdevî”²¹ .

İbn Neccâr (v. 643/1245), Ebû Nuaym'la ilgili kanaatini, “Ebû Nuaym, muhaddislerin tâcı ve en büyük din âlimlerindedir”²², diyerek dile getirmiştir ki, hadis ehli için en önemli ve kıymetli vasıflar olarak kabul edilebilecek olan, hıfz, zabt ve âli isnad gibi özellikleri kendisinde toplamış bulunan Ebû Nuaym için bu ifade gayet yerinde görünmektedir.

Hamza b. Abbâs el-‘Alevî (v. 517/1123) de onun hakkında şöyle demiştir: “Muhaddislerden şöyle bir ifade rivayet olunmuştur: Hâfız Ebû Nuaym, ömrünün sonlarına kadarki on dört sene boyunca ‘âli isnad yönünden benzersiz kalmıştır. Ne doğuda ve ne de batıda ondan daha ‘âli senedli ve daha hâfız kimse yoktu. *Hilye* adlı eserini telif ettiğinde, bu eser hemen Nisâbûr’a götürülmüş ve orada dört yüz dinara satılmıştı”²³.

Hamza'nın ifadeleri, Ebû Nuaym'ın, yaşadığı dönemde, en azından ömrünün son yıllarında âlimler nezdinde ulaştığı itibarı ve özellikle *Hilye* adlı eserinin, daha yazılır yazılmaz ne denli rağbet gördüğünü gözler önüne sermektedir.

Muhaddislerin Ebû Nuaym hakkında genel olarak övgü dolu ifadeleri bulunmakla birlikte, özellikle Zehebî kendisine yöneltilen bazı eleştirileri de nakletmiştir. Bu eleştirilerin en önemlisi, Ebû Nuaym'ın bazı zayıf ve hatta mevzû hadisleri eserlerinde fazlaca kullanmış, üstelik bunların zayıflığına işaret de etmemiş olmasıdır²⁴.

Diğer taraftan bazı hadis âlimleri de Ebû Nuaym'ı Eş‘arî mezhebine temayülû sebebiyle tenkit etmiştir. Sözelimi İbn Asâkir, *Tebyînu kizbi'l-müfteri* isimli kitabında, Ebû Nuaym el-İsfahânî'yi Eş‘arî mezhebine mensup âlimler arasında zikrederken²⁵, İbnu'l-

²⁰ İbn Hallikân, *Vefeyât*, I/91.

²¹ Zehebî, , *a.g.e.*, XVII/458.

²² Sübkî, *Şâfi'îyye*, III/9.

²³ Zehebî, *Tezkire*, III/1094; *Siyer*, XVII/459.

²⁴ Bkz. Zehebî, *a.g.e.*, XVII/461.

²⁵ İbn ‘Asâkir, *Tebyînu kezibi'l-Müfteri fîmâ Nusibe ilel'İmâm Ebî'l-Hasan el-Eş‘arî*, Beyrut 1403- 1983; s. 246.

Cevzî (v.597/1200) de, “O, itikât hususunda Eş’arî mezhebine aşırı meyletmiştir”²⁶ diyerek kendisini eleştirmiştir. Yine İbnu’l-Cevzî bir başka yerde de, İsmâil b. Ebî’l-Fadl el-Kûmisi’nin, “Mezhep taassubu güttükleri için şu üç hâfızı sevmiyorum: Ebû Abdillâh el-Hâkim, Ebû Nuaym el-İsfahânî ve Ebû Bekr el-Hatîb” dediğini naklettikten sonra, “İsmâil doğru söylemiştir. Zira Hâkim Şiiliğe meyletmişti; Ebû Nuaym ve Hatîb ise, mutaassıp Eş’aridirler. Kelâm ilmini kötöleyen birçok hadis varken, böyle bir tutum bir muhaddise yakışmaz” demiştir²⁷.

İbnu’l-Cevzî’nin ifadelerinde her ne kadar hakikat payı varsa da, Ebû Nuaym’ın kelâm ile fazlaca içli dışlı olmadığı da bir gerçektir. Ayrıca İbnu’l-Cevzî’nin söz konusu eleştirisi, şüphesiz onun hadis ilmindeki otoritesine de zarar vermez.

Kısaca ifade etmek gerekirse Ebû Nuaym, ilmî kişiliği dikkate alındığında hadis ilminde hafız, fıkıh ilminde imam ve tasavvufta ise bilge bir müelliftir.

II- İslam Kültür Tarihindeki Yeri Açısından Ebû Nuaym

Ebû Nuaym ilmi hayatını tek bir alanla sınırlandırmayan alimlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Üstelik ilgilendiği hadis, fıkıh, akaid, tasvuf ve tarih gibi İslami ilimlerin bir çok alanında kendisinden sonrakilere ışık tutan yetişkin bir ilim adamı olduğu müşahede edilmektedir.

A. Dini İlimlerdeki Yeri

Ebû Nuaym, ilgilendiği dini ilimlerin tamamında bu alanlarda söz sahibi yetişkin alimlerin dikkate almaktan geri duramayacağı ölçüde görüş ve düşünceleri olan seçkin bir alimdir. İslam düşüncesine yön veren büyük alimleri tanıtan eserlerin sahibi Subkî, onun hakkında, “Büyük bir imam, hafız ve sûfî olup, fıkıh ve tasavvufu kendisinde birleştirmiş, hadis hıfz ve zabtında zirveye ulaşmış birisiydi”²⁸ demektedir. Nitekim kaynaklara bakıldığında, hadis âlimlerinin Ebû Nuaym’dan övgüyle söz ettikleri ve onun hadis ilmindeki değerini takdir ettikleri dikkati çekmektedir. Mesela İbn Neccâr (v. 643/1245) Ebû Nuaym’la ilgili olarak, “o, muhaddislerin

²⁶ İbnu’l-Cevzî, *el-Muntazam, fi Târîhi’l-Mülûk ve’l-Ümem*, Matbaatu Dâri’l-Maarifi’l-Osmaniyye, Haydarabad 1358-1939, VIII/101.

²⁷ İbnu’l-Cevzî, *Muntazam*, VIII/269.

²⁸ Sübkî, *Şâfi’iyye*, III/7.

tâcı ve din âlimlerinin en büyüklerindedir” derken²⁹, İbn Kayyim el-Cevziyye (v.751/1350) de, Ebû Nuaym’ın sūfilerin ve muhaddislerin şeyhi olduğunu söylemiştir³⁰.

Yetiştirdiği öğrenciler ve yazdığı eserlerle devrinin hadis alimleri arasında müstesna bir yere sahip olmasına rağmen, Ebû Nuaym’ın hadis ilmindeki yeri ve çalışmalarına yönelik bazı tenkitlere de rastlanmaktadır. Bunlar arasında Muhammed b. el-‘Âsım’ın cüz’ünü işitmediği halde naklettiği³¹, icâzet konusunda

ahberanâ sığasını kullandığı³², Hâris b. Ebî Üsame’nin müsnedini kısmen işitip

tamamını tahdis ettiği³³ gibi tartışmalı³⁴ bazı iddiaların yanında hadis ilmi konusunda Ebû Nuaym’a haklı olarak yöneltilen en önemli tenkit, sıhhatini belirtmeden bir takım uydurma hadisleri eserlerine almış olmasıdır. Nitekim İbn Teymiye *Minhâcü’s-sünne* isimli eserinde Ebû Nuaym’ın, eserlerinde mevzu ve zayıf hadislere fazlaca yer verdiğini belirterek kendisini eleştirmiştir³⁵.

İtikadi meselelerde çok fazla öne çıktığı görülmemekle birlikte, billhassa haberi sıfatlar gibi tartışmalı konularda bazen Selefiyenin bazen de Eşariyenin görüşlerine yakınlaştığı müşahede edilmektedir³⁶. İtikadi görüş olarak şiliğe temayülü olduğu iddia edilmesine rağmen hakkında ulaşılan bilgiler ve eserlerinde savunduğu görüşler

²⁹ Sübkî, *a.g.e.*, III/9.

³⁰ Bkz. İbnü’l-Kayyim, *İctimâ’u’l-Cuyûşi’l-İslâmiyye*, Beyrut, ts., s. 109.

³¹ Zehebî, *Siyer*, XVII/461.

³² Hatib el- Bağdâdî, hocası olan Ebû Nuaym’ı, meşhur *Tarihü Bağdâd* adlı eserine almadığı ve sözkonusu nakli onun başka eserlerinde de bulamadığımız için Zehebî’den naklettik, bkz. *Siyer*, XVII/460, *Tezkire*, III/1096. Ancak Zehebî bunun haksız bir eleştiri olduğunu belirtmektedir.

³³ Bkz. İbnü’l-Cevzî, *Muntazam*, VIII/100.

³⁴ Bkz. Zehebî, *a.g.e.*, XVII/461-462; Sübkî, *Şâfi’iyye*, III/9; Safedî, *el-Vâfi bi’l-Vefeyât*, Beyrut, ts., VII/83, 84.

³⁵ Bkz. İbn Teymiye, *Minhâcü’s-Sünne*, thk. Muhammed Reşâd Sâlim, Mektebe İbn Teymiye, Kâhire, 1409-1989, IV/15.

³⁶ Bu konuda bkz. İbn Teymiye, *Fetâvâ’l-Hameviyyeti’l-Kübrâ*, Beyrut, ts., 35; İbnü’l-Kayyim, *İctimâ’u’l-Cuyûş*, s. 192; Zehebî, *el-Uluw li’l-Âliyyi’l-Gaffâr*, Beyrut, ts, s. 176; Mu’allimî, *et-tenkil bimâ fi Te’nîbi’l-Kevseri mine’l-Ebâtîl*, thk. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, Faysalabâd, 1401/1981, I/119-124; Muhammed Lutfî es-Sabbâğ, *Ebû Nu’aym Hayâtuhû ve Kitâbuhû’l-Hilye*, Dâru’l-İ’tisâm, Kahire, 1398-1978, s. 20; Ebû Nu’aym, *Kitâbu’d-Du’afa*, thk. Fâruk Hammâde Dâru’s-Sekâfe, Fas, 1405-1984, (kitabın girişinde), s. 11.

bunu doğrulamamaktadır³⁷. Fıkhi ekol olarak Şafii mezhebini benimseyen Ebû Nuaym'ın bu alanda bir kaç eseri olmakla birlikte diğer ilimlerdeki kadar temayüz etmediği söylenebilir. Tasavvuf ilmiyle ilgisini *Hilyetu'l-evliyâ* isimli eseri çerçevesinde değerlendirmek daha uygun bir yaklaşım gibi gözükken Ebû Nuaym'ı iyi bir tasavvuf tarihçisi olarak nitelendirmek mümkündür.

B- Eserleri

Ebû Nuaym İslam kültür tarihinde dini ilimlerin birçok alanında yazdığı kıymetli eserlerle tanınmış önemli alimlerden biridir. O rivayet'ul-hadis ve dirayet'ul-hadis alanındaki önemli eserlerinin yanında fıkıh, akaid, tasavvuf ve tarih ilimlerinde kaynak niteliğinde eserlere imza atmış seçkin bir ilim adamıdır.

Ebû Nuaym'ın velûd bir yazar olması ve kendisinden birçok eserin günümüze ulaşmış bulunması, İslamî ilimler açısından önemli bir kazanç olmuştur. Kuşkusuz, en meşhur eseri *Hilyetu'l-evliyâ* adlı eseridir. Bununla birlikte, asıl itibariyle bir hadisçi olması sebebiyle eserlerinin geneli hadis ilimleri sahasında yoğunlaşmıştır. İbnü's-Salâh, hadis hafızlarından yedi kişinin telifte başarılı olduğunu ve eserlerinden çokça istifade edildiğini söylemiş ve bunlar arasında Ebû Nuaym'ı da saymıştır³⁸. Biyografi yazarlarının geneli, onun çok eser sahibi olduğunu veya faydalı ve meşhur eserleri bulunduğunu vurgulamışlardır. Telif ettiği eserleri 150 civarındadır. Basılan eserleri arasında *Sıfatü'l-Cenne*³⁹, *Faziletü'l-âdilîn mine'l-vulât*⁴⁰, *Meclis min Emâlî Ebî Nu'aym*⁴¹, *Cüz min Kitâbi Riyâzati'l-ebdân*⁴²,

³⁷ Bkz. Ebû Nu'aym *Kitabu'l-İmâme ver'-Reddu 'ala'r-Râfide*, (thk. 'Ali b. Muhammed b. Nâsırî'l-Fakihî), Mektebetu'l-Ulumi ve'l-Hikem yay. Medine-i Münevvere, 1407/1987, s. 202- 360.

³⁸ Bkz. İbnü's-Salâh, *Mukaddime fî Ulûmi'l-Hadis*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1397-1978, s. 362.

³⁹ Bkz. Ebû Nuaym, *Sıfatü'l-Cenne*, thk. Ali Rıza Abdullah, Dâru'l-Me'mun li't-Türâs, Beyrut, 1406/1986.

⁴⁰ Eserin iki değişik baskısı vardır. Birincisi; Meşhur Hasan Selman'ın tahkikiyle 1418/1997 yılında Daru'l-Vatan tarafından Riyadda basılmıştır. İkincisi de Avvadu'l-Halef tahkikiyle Dar İbni'l-Esir tarafından 1418/1997 yılında Kuveytte basılmıştır.

⁴¹ Bkz. Ebû Nuaym, *Meclis min Emâlî Ebî Nu'aym*, thk. Sâid b. 'Umer b. Gâzî, Dâru's-Sahâbe, Mısır, 1410/1989.

⁴² Eser, Ebû Abdillâh Mahmud b. Muhammed el-Haddâd tarafından yapılan tahkikle beraber 1408/1988 yılında, Riyad'da Dâru'l-Âsime tarafından neşredilmiştir.

Cüz'ün fhi turuku hadîsi "İnne lillâhi tis'aten ve tis'ine ismen"⁴³, Fezâilu'l-hulefâi'l-erba'a ve ğayrihim⁴⁴, el-Müstahrec 'alâ Sahîhi Müslim⁴⁵, Müsnedü'l-İmâm Ebî Hanîfe⁴⁶, Mesânîdu Ebî Yahyâ Firâs b. Yahyâ el-Müktib el-Küftî⁴⁷, Tesmîyetu mâ intehâ ileynâ miner'-ruvât an Saîd b. Mansûr 'âliyen⁴⁸, Tesmîyetu mâ intehâ ileynâ mine'-ruvât an Ebî Nu'aym el-Fadl İbn Dükeyn âliyen⁴⁹, Kitâbu'd-du'afâ⁵⁰, Zikru men ismuhu Şu'be⁵¹, Delâilü'n-nübüvve⁵², Tesbitü'l-imâme ve tertîbu'l-hilâfe⁵³, Hilâyetü'l-evliyâ ve tabakâtu'l-asfiyâ⁵⁴, Ma'rifetü's-sahâbe⁵⁵,

⁴³ Bkz. Ebû Nuaym, *Cüz Fihî Turuku Hadîsi "İnne lillâhi Tis'aten ve Tis'ine İsmen"*, thk. Meşhûr b. Hasan b. Selmân, Mektebetü'l-Gurebâi'l-Eseriyye, Medine-i Münevvere, 1413/1992.

⁴⁴ Bkz. Ebû Nuaym, *Fezâilu'l-Hulefâi'l-Erba'a*, thk. Sâlih b. Muhammed el-Akîl, Daru'l-Buhârî, Medine-i Münevvere, 1417/1996.

⁴⁵ Bkz. Ebû Nuaym, *el-Müstahrec 'ala Sahîhi Müslim*, thk. Muhammed Hasan İsmâil eş-Şâfî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1417/1996.

⁴⁶ Bkz. Ebû Nuaym, *Müsnedü'l-İmâm Ebî Hanîfe*, thk. Nazar Muhammed el-Feryâbî, Mektebetü'l-Kevser, Riyad, 1415/1995.

⁴⁷ Bkz. Ebû Nuaym, *Mesânîdu Ebî Yahyâ Firâs b. Yahyâ el-Müktib el-Küftî*, thk. Muhammed b. Hasan el- Mısri, 1413/1993.

⁴⁸ Bkz. Ebû Nuaym, *Tesmîyetu Mâ İntehâ İleynâ miner'-Ruvât an Saîd b. Mansûr 'Âliyen*, thk. Abdullah b. Yûsuf el-Cuday', Dâru'l-Âsime, Riyad, 1409/1988.

⁴⁹ Bkz. *Tesmîyetu Mâ İntehâ İleynâ mine'-Ruvât an Ebî Nuaym el-Fadl İbn Dükeyn 'Âliyen*, thk. Abdullah b.Yûsuf el-Cuday', Dâru'l-Âsime, Riyad, 1409/1988.

⁵⁰ Bkz. Ebû Nuaym, *Kitabu'd-Du'afâ*, thk. Dr. Faruk Hammâde, Dâr es-Sekâfe, Fas, 1405/1984.

⁵¹ Bkz. Ebû Nuaym, *Zikru men İsmuhû Şu'be*, thk. Târik Muhammed Selkû'u'l-'Amûdî, Mektebetü'l Gurebâi'l-Eseriyye, Medine-i Münevvere, 1418/1997.

⁵² Bu eser, ilk olarak 1320/1902 yılında Haydarabad'da Matbaa-i Nizamiye tarafından basılmıştır. Ancak bu baskı pek sıhhatli ve güzel değildir. İkinci olarak ise, Muhammed Ravvâs el-Kal'aci'nin tahkikiyle, Dâru'l-Kütübi'l-'Arabî yayınevince, Beyrut'ta yayınlanan bu eserin, 1406/1986 yılında ikinci baskısı yapılmıştır

⁵³ Bu eserin iki baskısı vardır. Birincisi: thk. İbrahim et-Tihâmî, Dâru'l-İmâm Müslim yay, Beyrut, 1407/1986; İkincisi, thk. 'Ali b. Muhammed b. Nâsiri'l-Fakihî, *Kitabu'l-İmâme ve'r-Reddu alâ'r-Râfida* ismiyle, Mektebetü'l-'Ulûmi ve'l-Hikem yay. Medine-i Münevvere, 1407/1987.

⁵⁴ 1351/1933 yılında Kahire'de Dâru's-Saade matbaasında on cilt halinde basılmış ve daha sonra ofset yoluyla baskısı bir çok kere yenilenmiştir.

⁵⁵ Bkz. Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, thk. 'Adil b. Yûsuf el-Azârî, Dâru'l-Vatan, Riyad.1419/1998.

*Zikru ahhâri İsbahân*⁵⁶, *el-Erbaûn ‘alâ mezâhibi’l-muhakkikîne mine’s-sufiyye*⁵⁷, *Müntahab min Kitâbi’ş-şu‘arâ*⁵⁸ gibi eserleri yer almaktadır. Bununla birlikte el yazma halinde bulunan veya biyografi kitaplarda ismi geçtiği halde günümüze kadar ulaşmamış eserlerini de unutmamak gerekir.

III- Et-Tıbbu'n-Nebevî'nin Temel Özellikleri

Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin bu eseri, Hz. Peygamberden tıpla ilgili konularda nakledilen hadisleri bir araya toplamayı hedeflemektedir. Eserin Ebû Nuaym'a âidiyeti birçok yazar tarafından belirtilmiştir⁵⁹. Eserin yazma nüshasının girişinde verilen bilgiye göre, Ebû Nuaym, kitabını İbnu's-Sünnî'nin *et-Tıbbu'n-Nebevî* isimli eserine müstahreç olarak telif etmiştir⁶⁰. Brockelman'ın, eserin Kahire'de Menar matbaasında 1344/1925 yılında basıldığı bilgisini aktarmasına rağmen⁶¹, kitaba ulaşma yolunda gösterdiğimiz tüm çabalarımız boşa çıkmıştır. Meşhur b. Hasan b. Selmân da, Brockelmann'dan bu bilgiyi naklettikten sonra, bunun bir yanılma olduğunu ifade etmektedir⁶². Merhum Tayyip Okiç ise, söz konusu kitabın büyük bir ihtimalle Ebû Nuaym'ın kendi eseri değil, Ahmed b. Yûsuf et-Tifâşî tarafından ihtisâr edilen ve *el-Vâfi bi't-Tıbbi'ş-Şâfi* adıyla basılan kitab olabileceğine işaret etmektedir⁶³.

⁵⁶ Kitap ilk olarak, Sven Dederling'in tahkikiyle ve Leiden'de, birinci cildi 1931 ve ikinci cildi ise 1934 yılında olmak üzere neşredilmiştir. Kitabın ikinci baskısı fihristiyle birlikte ve iki cilt halinde, Delhi'de Daru'l-İlmiyye tarafından, 1405/1985 yılında, Abdulvehhâb Abdulvâhid el-Halecî neşriyle yapılmıştır. Ayrıca Seyyid Kûsrevî Hasan'ın tahkikiyle, yine iki cilt halinde ve 1411/1990 senesinde Beyrut'ta yayımlanmıştır.

⁵⁷ Bkz. *el-Erbaûn ‘alâ Mezâhibi’l-Muhakkikîne mine’s-Sufiyye* thk. Bedr Abdullah el-Bedr, Dâr İbn Hazm, Beyrut, 1414/1993.

⁵⁸ Bkz. Ebû Nuaym, *Müntahab min Kitâbi’ş-Şuarâ*, thk. Dr. Abdülaziz b. Nâsır el-Mâni', Dâru'l-'Ulûm Li't-Tıbbâ'ati ve'n-Neşr, Beyrut, 1401/1981. Diğer baskı da thk. İbrahim Sâlih, Dâru'l Beşâir, Beyrut, 1413/1994.

⁵⁹ Bkz. Kâtip Çelebi, *Keşf*, II/1095; İbn Kesir, *Bidâye*, XII/45; Zehebî, *Tezkire*, III/1097; Bağdadlı İsmail Paşa, *Hediyye*, I/74; Kettânî, *Müstatrafe*, s. 50.

⁶⁰ Bkz. Ebû Nuaym, *et-Tıbbu'n-Nebevî* (Escorial nüshası), va. 4a

⁶¹ Bkz. Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Litteratur* (GAS) Leiden, 1943, I/445.

⁶² Bkz. Meşhûr b. Hasan b. Selman, *Mu'cem Musannefâti'l-Vârideti fi Fethi'l-Bârî*, Riyâd, 1412/1991, s. 278.

⁶³ Bkz. Okiç Tayyib, *Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tetkikler*, İst. 1959, s. 156.

Eserin, müellife ait dört aded yazma nüshası bulunmaktadır. Bulunduğu kütüphaneler ve kayıt numaralarına gelince, Escorial, Arapça yazmalar bölümü nr.1619 ⁶⁴; Kahire, Mevlânâ Abdulhay el-Leknevî bölümü 563/3071 ⁶⁵; Zahirîyye, eski kayıt nr. 4538, yeni kayıt nr. 165 t/n⁶⁶; Leiden ise, 183/11 numaralı *Fevâidu'l-Muntekâti'l-'Avâlim* adını taşıyan, 520 varaklık bir mecmuanın içindeki on birinci risaledir⁶⁷.

A-Eserin Râvileri ve Kaynakları

Her ne kadar o dönemden sonra kitaptan nakil esas olup şifahi rivayet azalmışsa da eski geleneğin devam ettirilerek uzun süre rivayet silsilesinin zikredildiği bilinmektedir. Bu sebeple müstensih müelliften kendisine ulaşan isnad zincirini zikretmektedir. Dolayısıyla buna işâret edilmesinde ve bir de müellifin kendi kaynaklarının imkan nisbetinde açıklanmasında fayda mülâhaza edilmektedir.

1- Râvileri

Eserin ravileri hakkında İbn Hacer el-Askalânî *el-Mu'cemu'l-Müfehres* adlı eserinde şu bilgileri vermektedir: “Bize Ebû'l-'Abbâs Ahmed b. Ebû Bekr b. Abdulhamid Şam'da kitâbet yoluyla haber vererek dedi ki: 'bize Ebû 'Abdillah Muhammed b. 'Ali b. Sa'îd Mısırdan kitâbet yoluyla haber vererek dedi ki: 'bize semâ' olmaksızın icâzet yoluyla Hâfız Yûsuf b. Halîl haber verdi ve dedi ki: 'bize Ebû Ca'fer Muhammed b. Ahmed b. Nasr es-Saydalânî haber verip dedi ki: 'bize Ebû 'Ali Hasan b. Ahmed el-Haddâd haber verdi ve dedi ki: 'bize Ebû Nuaym haber verdi...'”⁶⁸.

İbn Hacer'in zikrettiği bir diğer ravi zinciri şöyledir: “Bize şeyhimiz haber verdi, (dedi ki): 'bize Takiyy Süleymân b. Hamza,

⁶⁴ Bkz. Derenburg, Hartwig, Les Manuscrits Arabes De l'Escorial, l'Ecole Nationale Des Langues Orientales Vivantes, Paris, 1928, III/166; Meşhur b. Hasan ise, Escorial nüshasının 1298 numarada kayıtlı olduğunu, Faruk Hammâde ise 2619 numarada kayıtlı olduğunu belirtiyor. Bkz. Meşhur b. Hasan b. Selmân, *Mu'cem*, s. 278; *Kitabu'd-Duafâ*, thk. Fârûk Hammâde, (muhakkikin girişi), s. 15.

⁶⁵ Bkz. Ebû Nuaym, *et-Tıbb'un-Nebevî*, Kahire kütp. No: 563/3071, va. 129a.

⁶⁶ Bkz. Sâmi Halef Hammârma, *Fihristu Mahtutât-Zâhiriyye*, Dimaşk 1389/1969, s. 506.

⁶⁷ Ebû Nuaym, *et-Tıbbi'n-Nebevî*, Leiden kütp, kyt no: 183/11, va. 54a.

⁶⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Mu'cemu'l-Müfehres*, thk; Muhammed Şekkûr-Muhammed el-Hâcî, Beyrut 1418/1998, s. 65.

semâ' olmaksızın icâzet yoluyla haber verdi, (dedi ki): 'bize Hâfız Ziyâuddin Muhammed b. 'Abdulvâhid el-Makdisi, dördüncü cüz'ü semâ yoluyla, geri kalan kısımları da icâzet yoluyla haber verip dedi ki: 'bize Ebû Cafer es-Saydalânî haber verdi...'69.

2- Kaynakları

Ebû Nuaym *et-Tıbbu'n-Nebevî* adlı eserini telif ederken, İbnu's-Sunni'nin kitabını esas almış ve orada bulunan hadisleri kendisine ulaşan isnadla zikrederek bir müstahreç çalışması yapmıştır. Örneğin İbnu's-Sunni'nin "her hastalığın bir devası vardır, hastalığın devasını denk getirebilirsen, Allahın izniyle (hastalık) şifa bulur"⁷⁰ hadisini, Ebû Nuaym,

حدثنا محمد بن حميد، ثنا عبد الله بن أبي داود، ثنا وهب بن بيان، ثنا ابن وهب،
أخبرني عمرو ابن الحارث، عن عبد ربه بن سعيد، عن أبي الزبير، عن جابر، عن النبي صلى الله
عليه وسلم قال :⁷¹

şeklinde kaydetmiştir. Ancak iki eserin karşılaştırılması sonucunda Ebû Nuaym'ın, İbnu's-Sunni'nin eseriyle yetinmediği ona bazı ilaveler yaptığı tespit edilmiştir⁷².

Her ne kadar kendi isnadında yer almasa da, eserine aldığı hadislerin bazıları da kendisinden önce telif edilmiş şu eserlerde bulunmaktadır: *Sahîhu'l Buhârî*⁷³, *Sahîhu Müslim*⁷⁴, İmam Mâlik'in *Muvatta'*⁷⁵, İmam 'Ali b. El-Ca'd'ın *Müsned'i*⁷⁶, İmam Ahmed b. Hanbel'in *Müsned'i*⁷⁷, Ebû Dâvûd⁷⁸, Tirmizi⁷⁹, Nesâî⁸⁰, İbn Mâce⁸¹,

⁶⁹ İbn Hacer el-Askalanî, *Müfehres*, s. 65.

⁷⁰ Bkz. İbnu's-Sunni, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, Fatih kütp., kyt. no: 3585, istinsah : h. 775, va. 4a.

⁷¹ Bkz. Ebû Nuaym, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, I/ 185.

⁷² Karşılaştır : İbnu's-Sunni, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, va. 4a; . Ebû Nuaym, *a.g.e.*, I/ 173-185.

⁷³ Bkz. Ebû Nuaym, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, I/177.

⁷⁴ Bkz. Ebû Nuaym, *a.g.e.*, I /186.

⁷⁵ Bkz. Ebû Nuaym, *a.g.e.*, I/191.

⁷⁶ Bkz. Ebû Nuaym, *a.g.e.*, I/ 180.

⁷⁷ Bkz. Ebû Nuaym, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, I/185, 186.

⁷⁸ Bkz. Ebû Nuaym, *a.g.e.*, I/49.

⁷⁹ Bkz. Ebû Nuaym, *a.g.e.*, I/173, 180.

⁸⁰ Bkz. Ebû Nuaym, *a.g.e.*, I/174, 179, 185, 192.

⁸¹ Bkz. Ebû Nuaym, *a.g.e.*, I/192,196, 197.

Dârimî⁸² ve Dârekutnî'nin⁸³ *Sünenleri*, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî⁸⁴, 'Abd b. Humeyd⁸⁵, Bezzâr⁸⁶, el-Hâris b. Ebî Usâme⁸⁷ ve Ebû Ya'la'nın⁸⁸ *Müsnedleri*, hocası Taberânî'nin *Mu'cem'leri*⁸⁹, İbn Huzeyme⁹⁰ ve İbn Hibban'ın *Sahihleri*⁹¹, Abdurrezâk⁹² ve İbn Ebî Şeybe'nin⁹³ *Musannefleri*, İbn Ebî'd-Dünya'nın eserleri⁹⁴, İbn Adî'nin *el-Kâmil'i*⁹⁵, el-'Ukaylî'nin *ed-Du'afâ'sı*⁹⁶ ve İbn Hibbân'ın *el-Mecrûhîn'i*⁹⁷.

B- Metod ve Muhtevası

1- Rivayet Sistemi

Ebû Nuaym, *et-Tıbbu'n-Nebevî* adlı eserinde, hadis alimlerinin geleneğini sürdürerek, naklettiği her hadisin isnad zincirini zikretmiştir. Böylece bize hem İbnu's-Sünnî'nin *et-Tıbbu'n-Nebevî* adlı eserindeki hadislerin isnadına ulaşma imkanı vermiş, hem de yaptığı ziyadelerle eseri zenginleştirmiştir. Ebû Nuaym, hadislerin senetlerini verirken çoğu zaman rivayet lafızlarında kısaltmalar kullanmıştır. Örneğin *أنا* lafzı için *أخبرنا* ; *ثني* lafzı için *حدثني* ; *ثنا* lafzı için *حدثنا* kısaltmaları dikkati çekmektedir.

Ebû Nuaym, hadisleri genellikle senetli olarak kaydetmişse de, nadiren senetsiz veya senedin başından birkaç raviyi hafzederek eserine aldığı da olmuştur⁹⁸. Dikkati çeken bir başka husus ta birkaç tarikten gelen hadisin senetlerini birleştirip araya tahvil işareti koyarak, arkasından hadisin metnini zikrettikten sonra

⁸² Bkz. Ebû Nuaym, *a.g.e.*, I/218.

⁸³ Bkz. Ebû Nuaym, *a.g.e.*, II/685.

⁸⁴ Bkz. Ebû Nuaym, *a.g.e.*, II/718.

⁸⁵ Bkz. Ebû Nuaym, *a.g.e.*, I/338.

⁸⁶ Bkz. Ebû Nuaym, *a.g.e.*, II/ 754.

⁸⁷ Bkz. Ebû Nuaym, *a.g.e.*, I/240 .

⁸⁸ Bkz. Ebû Nuaym, *a.g.e.*, I/215.

⁸⁹ Bkz. Ebû Nuaym, *a.g.e.*, I/232, 233, 234, 235.

⁹⁰ Bkz. Ebû Nuaym, *a.g.e.*, II/455.

⁹¹ Bkz. Ebû Nuaym, *a.g.e.*, II/659, 662.

⁹² Bkz. Ebû Nuaym, *a.g.e.*, II/754.

⁹³ Bkz. Ebû Nuaym, *a.g.e.*, II/736, 758.

⁹⁴ Bkz. Ebû Nuaym, *a.g.e.*, I/231, 232, 234.

⁹⁵ Bkz. Ebû Nuaym, *a.g.e.*, I/226, II/759.

⁹⁶ Bkz. Ebû Nuaym, *a.g.e.*, I/246.

⁹⁷ Bkz. Ebû Nuaym, *a.g.e.*, I/244.

⁹⁸ Bkz. Ebû Nuaym, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, I/325, II/505, 603, 743

hadisin lafzının kime ait olduğunu belirtmesidir.⁹⁹ Eğer lafız aynı ise, *lafzuhumâ vâhidun* derken¹⁰⁰, diğer tariklerde lafız farklılığı varsa ona da işarette bulunur¹⁰¹. Ebû Nuaym, zaman zaman da, bazı hadisleri ayrı lafızlarla ve farklı senetlerle veya aynı lafız fakat farklı senetlerle rivayet eder. Herhalde bununla kasdı, hadisin kendisine birkaç yoldan geldiğini vurgulamak olmalıdır¹⁰².

Hadisin birden fazla konuyu ihtiva ettiği durumlarda aynı senet ve lafızla tekrar ettiği görülür¹⁰³. Ayrıca rivayet ettiği hadis çok uzunsa takti' metodunu uygulayarak hadisin babla ilgili kısmını vermekle yetinir. Ebû Nuaym bazen rivayet ettiği hadisin akabinde, o hadisin senedindeki ravilerin birinden rivayette bulunan diğer ravilerin isimlerini de sayar¹⁰⁴. Eğer hadisin başka tarikleri varsa, onları da verir ve ardından, *fe zekera mislehu*, veya *fe zekera nahvehu* diyerek, *mislehu* ile hadisin aynı olduğuna, *nahvehu* ile de benzer olduğuna işaret eder¹⁰⁵.

2- Tasnif Sistemi

Ebû Nuaym'ın eseri, *Nebevî tıp* alanında teferruatlı bir kitap olmasının yanında, tertip ve tasnifinin güzelliği ile de dikkat çekmektedir. Müellif, kitabını yedi makale üzerine inşa etmiştir. Her makale, kendi konusuyla ilgili alt başlıklara ayrılır. Her babın akabinde ilgili hadisler zikredilir. Müellif, bazı bab başlıklarının veya hadislerin sonunda kısa ve özlü birtakım açıklamalar yapar. Bunlar ya bazı hastalık ve organ isimlerinin açıklanması ya da garib bazı kelime ve ilaç adlarının izahı tarzındadır. Ayrıca istişhat maksadıyla zaman zaman şiirler de aktarmaktadır. Eserin makale ve bab sistemi şöyledir :

Birinci Makale: “İlmin fazileti ve tıp sanatının üstünlüğü hakkındadır”

Bu makalede; tıp öğrenimi ve bunu teşvik eden rivayetler¹⁰⁶, tedavi maksadıyla doktora başvurma¹⁰⁷, hastalıkları tanıma ve tıpta

⁹⁹ Bkz. *a.g.e.*, II/581-582, 742, 754.

¹⁰⁰ Bkz. *a.g.e.*, I/262.

¹⁰¹ Bkz. *a.g.e.*, I/332, 341, II/449-450.

¹⁰² Bkz., *a.g.e.*, I/173-185.

¹⁰³ Bkz. *a.g.e.*, II/442-443, ayrıca bkz. II/586.

¹⁰⁴ Bkz. *a.g.e.*, I/181-182, 187.

¹⁰⁵ Bkz. *a.g.e.*, I/175, 177, 241, I/392.

¹⁰⁶ Bkz. Ebû Nuaym, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, I/173-185.

¹⁰⁷ Bkz. *a.g.e.*, I/186-190.

bilginin önemi¹⁰⁸, karşı cinslerin birbirlerini tedavi etmelerinin meşruluğu¹⁰⁹, tedavinin gerekliliği¹¹⁰, ehil olmayan hekime tedavi olmaktan sakınma ve hekimin neden olduğu zararı tazmini¹¹¹, haram nesnelere tedavinin caiz olmaması¹¹², ilaçların özelliklerini tanı-mak¹¹³, kişinin kendisini tabip olarak isimlendirmesinin mekruh-luğu¹¹⁴, tıp sanatında öngörü ve akıl yürütmenin önemi¹¹⁵, ilaç karışımlarındaki maddeleri tanıma¹¹⁶ gibi konular ele alınmıştır.

Ebû Nuaym, bu makalesinde, tıp biliminde bugün bile geçerli olan müşterek bir takım kurallar zikretmiş; hekimlik mesleğine adım atan kimselerin sahip olmaları gereken bir takım kriterlere işaret ederek, söz konusu tıbbî kurallara uymanın önemine dikkat çekmiştir. Ayrıca, zikrettiği hadislerle gerek tedavi yöntemleri ve gerekse tedavide kullanılacak maddelerle ilgili dini hükümlere de işaret etmiş, toplum hayatı için tedavinin ve hekimlik mesleğinin önemini vurgulayan hadislere yer vermiştir.

İkinci Makale: “İnsanın Anatomisi ve sağlığın korunmasına ilişkindir”

İki ana başlıktan oluşan makalenin birinci başlığı organlar, kemikler, damarlar gibi anatomi konularıdır. İkinci ana başlık ise sağlığın önemi ve korunmasıdır. Bu bağlamda oruç, gece namazı ve yolculuk sırasında sağlığın korunmasına, bu esnada ortaya çıkabilecek sıkıntıların giderilmesine, dengeli beslenmeye ve hijyene, ayrıca soğuktan korunmaya ilişkin bilgilere yer verilmiştir¹¹⁷. Bu makalede yer alan diğer bazı başlıklar ise şöyledir: Manzaralı mekânlarda oturma, sağlıklı ev ve memleketlerde yaşama, seyahat etme¹¹⁸, kötü iklim koşullarında yolculuktan sakınma, salgın hastalıkların bulunduğu ortamlardan uzak durma¹¹⁹, güneşte fazla kalmaktan kaçınma, şiddetli sıcaklarda beden ısısının

¹⁰⁸ Bkz. *a.g.e.*, I/191-195.

¹⁰⁹ Bkz. *a.g.e.*, I/196-197..

¹¹⁰ Bkz. *a.g.e.*, I/198.

¹¹¹ Bkz. *a.g.e.*, I/199.

¹¹² Bkz. *a.g.e.*, I/199-201.

¹¹³ Bkz. *a.g.e.*, I/201-203.

¹¹⁴ Bkz. *a.g.e.*, I/203 .

¹¹⁵ Bkz. *a.g.e.*, I/204-206

¹¹⁶ Bkz. *a.g.e.*, I/207-209.

¹¹⁷ Bkz. *a.g.e.*, I/236-246.

¹¹⁸ Bkz. Ebû Nuaym, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, I/1247-250.

¹¹⁹ Bkz. *a.g.e.*, I/250-257.

düşürülmesi¹²⁰, düzenli uyku için uygun vakitleri seçme¹²¹, zararlı yiyeceklerden kaçınma¹²², sağlıklı kalmak için bal, turunc yeme, vücudu kuvvetlendirmek için özel hazırlanmış macunlar kullanma¹²³, mahiyeti bilinmeyen ve iştahı çekmeyen yiyeceklerden uzak durma, yiyeceklerden kaynaklanan bir takım zararları içeceklerle giderme¹²⁴, ishale karşı sinameki bitkisini kullanma¹²⁵, burun otu ve ağız ilacına devam etme¹²⁶, belirli aralıklarla hacamat yaptıрма¹²⁷, vücut direncinin düşmesi durumunda besin değeri yüksek gıdalar alma¹²⁸, şifalı hamamlarda yıkanmanın yararları¹²⁹, ishal rahatsızlığında istifra etmenin faydaları¹³⁰, zehirlenmeye karşı acve hurmasını yeme¹³¹, koku kullanma¹³², göze sürme çekme¹³³, saç bakımı ve elbise temizliğine dikkat etme¹³⁴, gözü dinlendirici manzaralara bakma¹³⁵ ve giyim kuşamda renk seçme¹³⁶ gibi konular yer almaktadır.

Bu ikinci makalede geçen ve büyük ölçüde insan anatomisiyle ilgili olan hadislere bakıldığında, Hz. Peygamber'in amacının, doğal olarak anatomi dersi vermek olmadığı, onun, bu hadisleriyle insanları hayır ve iyiliğe teşvik, kötülükten de sakındırma konusunda kendi sağlığıyla ilgili uygulamalarla da örnekler verdiği dikkati çeker. Ebû Nuaym bu nitelikteki bazı hadisleri, "İnsan Organları" başlığı altında *et-Tıbbu'n-Nebeviye*'de konu edinmiştir. Yine müellifimiz, koruyucu hekimlik kapsamında değerlendirilebilecek, birtakım önlemlere de, eserinde yer vermiş, beden temizliği, mesken temizliği ve çevre temizliği konularında tavsiyelerde bulunmuştur. Ebû Nuaym'ın bildirdiği söz konusu tedbirler, modern

¹²⁰ Bkz. *a.g.e.*, I/258-260.

¹²¹ Bkz. *a.g.e.*, I/261-264.

¹²² Bkz. *a.g.e.*, I/264-266.

¹²³ Bkz. *a.g.e.*, I/267-269-270.

¹²⁴ Bkz. *a.g.e.*, I/271-279

¹²⁵ Bkz. *a.g.e.*, I/279-285.

¹²⁶ Bkz. *a.g.e.*, I/285-287.

¹²⁷ Bkz. *a.g.e.*, I/287-291.

¹²⁸ Bkz. *a.g.e.*, I/291-292-293.

¹²⁹ Bkz. *a.g.e.*, I/295-297.

¹³⁰ Bkz. *a.g.e.*, I/298.

¹³¹ Bkz. *a.g.e.*, I/298-299.

¹³² Bkz. *a.g.e.*, I/300-301.

¹³³ Bkz. *a.g.e.*, I/302-304.

¹³⁴ Bkz. *a.g.e.*, I/305-307.

¹³⁵ Bkz. *a.g.e.*, I/309-310.

¹³⁶ Bkz. *a.g.e.*, I/311-314.

tıbbın, üzerine basarak vurguladığı ve çeşitli dillerde farklı şekillerde ifadesini bulan “sağlığı korumak, ilaç kullanmaktan daha iyidir” ilkesiyle tamamen örtüşmektedir. Müellif bu sağlık tedbirlerini belirtmekle yetinmemiş, insan bedenine yararlı olan bir takım gıdaları ve sağlıklı kalmaya dair bazı uygulamaları ihtiva eden hadisleri de zikretmiş ve dış kıyafetlerde seçilen renklere de dikkat edilmesinin gerekliliğine yine *et-Tıbbu'n-Nebevî* içerisinde temas etmiştir.

Üçüncü Makale: “Hastalıkların isimleri ve hastanın tedavisi konusundadır”.

Bu makalenin, “Hastalık Çeşitleri ve Hastalıklarla İlgili İlaçların Bilgisi¹³⁷” şeklindeki ilk başlığı altında, hastalıkların temel nedeni olarak aşırı üzüntü¹³⁸ gösterilmektedir. Makalede yer alan diğer başlıklar ise şöyledir: Aşırı üzüntü ve bunalımın giderilmesi için bazı maddî ve manevî tedavi önerileri¹³⁹, baş ağrısı ve migren rahatsızlığı¹⁴⁰, baş ağrısına sabretmenin mükafatı, baş ağrısı ile ilgili çeşitli ilaç ve hacamat gibi tedavi yöntemleri¹⁴¹, göz ağrısı ve ilacı¹⁴², göze sürme çekmek için uygun olan vakitler, bunun keyfiyeti ve faydaları¹⁴³, göz iltihabına karşı Hz. Peygamber tarafından önerilmiş tedavi yöntemi ve bu durumda sakınılması gereken yiyecekler¹⁴⁴, nezle ve tedavisi¹⁴⁵ cüzzam hastalığının tedavi şekilleri ve cüzzamlı hastadan uzak durma¹⁴⁶, burun tedavisi ve burun kaplatma¹⁴⁷, dağlama yoluyla tedavi¹⁴⁸, kulak ve ağız sağlığı, boğaz ağrıları ve bunların tedavisi¹⁴⁹, diş sağlığı, kaplama ve takma diş¹⁵⁰, öksürük, bademcik rahatsızlığı ve tedavisi¹⁵¹, göğüs, kalp, sırt, ciğer, mide, karın rahatsızlıkları, böbrek gibi iç organlardaki ağrı ve hastalıkların

¹³⁷ Bkz. Ebû Nuaym, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, I/315.

¹³⁸ Bkz. *a.g.e.*, I/316-318.

¹³⁹ Bkz. *a.g.e.*, I/319-322.

¹⁴⁰ Bkz. *a.g.e.*, I/322-325.

¹⁴¹ Bkz. *a.g.e.*, I/325-330.

¹⁴² Bkz. *a.g.e.*, I/331-335.

¹⁴³ Bkz. *a.g.e.*, I/336-341.

¹⁴⁴ Bkz. *a.g.e.*, I/342-348.

¹⁴⁵ Bkz. *a.g.e.*, I/350-352.

¹⁴⁶ Bkz. *a.g.e.*, I/353-369.

¹⁴⁷ Bkz. *a.g.e.*, I/370-372.

¹⁴⁸ Bkz. *a.g.e.*, I/373.

¹⁴⁹ Bkz., *a.g.e.*, I/376-379.

¹⁵⁰ Bkz. *a.g.e.*, I/380-391.

¹⁵¹ Bkz. Ebû Nuaym, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, I/393-400.

tedavi yöntemleri,¹⁵² çıban ve iltihaplı yaranın ilacı¹⁵³, bağırsak ağrısı, düğümleşmesi ve sıkışması¹⁵⁴, kulunç rahatsızlığı¹⁵⁵, böbrek ağrıları ve tedavisi¹⁵⁶, kusma¹⁵⁷, zatülcenb ve tedavisi¹⁵⁸, ishal ve tedavisi¹⁵⁹, kırık ve çıkıkların tedavi yöntemi¹⁶⁰, rahim ağrıları¹⁶¹, hayız ve nifasla ilgili rahatsızlıklar¹⁶², cinsel sorunlar¹⁶³, basur ve tedavisi¹⁶⁴, nikris¹⁶⁵, yara ve deri hastalıklarının tedavisi¹⁶⁶, rukye yoluyla tedavi¹⁶⁷, sivilce, siğil, çıban gibi rahatsızlıkların tedavisi¹⁶⁸, siyatik ve mafsals ağrıların tedavisi¹⁶⁹, bulaşıcı olan sedef hastalığının tedavisi ve buna karşı alınabilecek bazı tedbirler¹⁷⁰, bitlenme ve tedavisi¹⁷¹, felç ve tedavisi¹⁷², enjeksiyon tedavisinin hükmü¹⁷³, gıda zehirlenmesi ve zehirli hayvan sokmalarında başvurulacak tedavi yöntemleri¹⁷⁴, soğuk ve sıcaktan korunma, ateşli hastalıkları tedavi yöntemleri¹⁷⁵ ve tüberkülozla ilgili rivayetler¹⁷⁶.

İlk iki makalede genel tıp bilgilerine yer veren Ebû Nuaym, üçüncü makalesinde tıp bilimine ait meselelere girmektedir. Müellifin, zikrettiği hastalıklar için önerdiği ilaç ve tedavi yöntemleri, Hz. Peygamber ve sahabe dönemi tıbbını yansıtmaları bakımından

152 Bkz. *a.g.e.*, I/401-421.

153 Bkz. *a.g.e.*, I/422.

154 Bkz. *a.g.e.*, II/428.

155 Bkz. *a.g.e.*, II/429-430.

156 Bkz. *a.g.e.*, II/431-432.

157 Bkz. *a.g.e.*, II/434-436.

158 Bkz. *a.g.e.*, II/438-441.

159 Bkz. *a.g.e.*, II/442-444.

160 Bkz. *a.g.e.*, II/445-454.

161 Bkz. *a.g.e.*, II/456-458.

162 Bkz. *a.g.e.*, II/459-463, II/477-480.

163 Bkz. *a.g.e.*, II/465-476.

164 Bkz. *a.g.e.*, II/481-484.

165 Bkz. *a.g.e.*, II/485-486.

166 Bkz. *a.g.e.*, II/487-497.

167 Bkz. *a.g.e.*, II/498-501.

168 Bkz. *a.g.e.*, II/502-505.

169 Bkz. *a.g.e.*, II/507-513.

170 Bkz. *a.g.e.*, II/514-519.

171 Bkz. *a.g.e.*, II/520-523.

172 Bkz. *a.g.e.*, II/524-526.

173 Bkz. *a.g.e.*, II/528-535.

174 Bkz., *a.g.e.*, II/536-555.

175 Bkz. *a.g.e.*, II/556-577.

176 Bkz. *a.g.e.*, II/577-578.

önemlidir. O dönemin hastalıkları ve bu hastalıklar için önerilen ilaç ve tedavi şekilleri dikkate alındığında, hastalık çeşitlerinin fazlalığına karşılık tedavi yöntemlerinin ve tıbbî materyallerin nispeten daha sınırlı olduğu görülmektedir. Hatta bazı hastalıklar için bir tedavi bile önerilmediği, bunun yerine o hastalıkla ilgili daha çok koruyucu hekimlik tedbirlerinin tavsiye edildiği dikkati çekmektedir.

Bu arada Ebû Nuaym'ın zikrettiği bazı bab başlıklarıyla, ilgili hadisler arasında bir takım uyumsuzluklar olduğu farkedilmektedir. Kanaatimizce bunun nedeni, müellifin, zikrettiği hastalıkların tedavisi konusunda ilgili bir hadis bulamadığında, konuyla örtüşmeyen veya genel nitelikli bir hadisi zikretmesidir.

Dördüncü Makale : “İlaçlar ve Faydaları hakkındadır”.

Bu makaledeki başlıklar, çeşitli hadislerde geçen bitki adlarından oluşmaktadır. Yazar bu bitki adlarını, şifasına vesile oldukları hastalık adlarıyla beraber zikretmiştir. Sözü edilen bitkiler sırasıyla şunlardır: Sinameki yaprağı¹⁷⁷, pelin yaprağı¹⁷⁸, çörek otu¹⁷⁹, hanzal otu¹⁸⁰, kurumuş diken¹⁸¹, yabani kekik¹⁸², ödağacı¹⁸³, çam sakızı¹⁸⁴, kına¹⁸⁵, pirinç¹⁸⁶, hardal tohumu¹⁸⁷, mersin otu¹⁸⁸, buhur otu¹⁸⁹, reçinesinden yararlanılan lüban bitkisi¹⁹⁰, çemen otu¹⁹¹, helile ağacının meyvesi¹⁹², yermantarı¹⁹³, kebere otu¹⁹⁴, kimyon¹⁹⁵, kabak¹⁹⁶,

177 Bkz. Ebû Nuaym, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, II/583-586.

178 Bkz. *a.g.e.*, II/587.

179 Bkz. *a.g.e.*, II/588-589.

180 Bkz. *a.g.e.*, II/590, II/598-599.

181 Bkz. *a.g.e.*, II/591-592.

182 Bkz. *a.g.e.*, II/593.

183 Bkz. *a.g.e.*, II/594-596.

184 Bkz. *a.g.e.*, II/597.

185 Bkz. *a.g.e.*, II/599-601.

186 Bkz. *a.g.e.*, II/602.

187 Bkz. *a.g.e.*, II/603-604.

188 Bkz. *a.g.e.*, II/604-605.

189 Bkz. *a.g.e.*, II/606-607.

190 Bkz. *a.g.e.*, II/608-609.

191 Bkz. *a.g.e.*, II/610-611.

192 Bkz. *a.g.e.*, II/613-614.

193 Bkz. *a.g.e.*, II/615-619.

194 Bkz. *a.g.e.*, II/619.

195 Bkz. *a.g.e.*, II/620.

196 Bkz. *a.g.e.*, II/621-622.

safran otu¹⁹⁷, saç boyamada kullanılan ketem¹⁹⁸, mercanköşkü¹⁹⁹, bakla²⁰⁰, hindiba yaprağı (frenk salatası)²⁰¹, su teresi²⁰², kereviz²⁰³, turp²⁰⁴, zeytinyağı²⁰⁵, mercimek²⁰⁶, bal²⁰⁷. Makaleye son verirken, hayvanların uzuvları ve iyi geldikleri hastalıklara ait bir bap başlığı altında kurbağa²⁰⁸ sinek²⁰⁹ ve keler²¹⁰ türünden hayvanlara da yer verilmiştir.

Ebû Nuaym bu makaleyi bütünüyle ilaçlara ayırmıştır. Onun “ilaç” olarak zikrettiği şeyler genellikle bitki menşeli olup, başka bir madde ile karıştırılmadığı sürece tıp ilminde bunlara “*müfred ilaçlar*” denilmektedir. Bu tür ilaçların eski zamanlardan beri tedavi amacıyla kullanıldığı ve iyi neticeler verdiği bilinmektedir. Sözü edilen ilaçların yan etkilerinin, kimyasal ilaçlara nispetle daha az oluşu, son zamanlarda özellikle batı dünyasındaki farmakolog ve doktorların ilgisini bu alana (alternatif tıp sahasına) çekmiştir. Bu arada müellif, “*mürekkap ilaç*” olarak bilinen bazı karışımlardan bahseden hadisleri de zikretmektedir.

Beşinci Makale: “Hasta bakımı, nekâhat dönemindeki hastanın beslenmesi ve kuvvetli gıdalarla ilgilidir”.

Bu makalenin ilk konuları, hastalara yedirilmesi ve içirilmesi gereken gıdalara dair rivayetleri toplamaktadır. Makalede yer alan başlıca konu başlıkları şunlardır: İştahsız hastanın yemeğe zorlanmaması²¹¹, iştah artırmak amacıyla hastaya sevdiği yemekleri yedirme²¹², hastaya, iştahı açıldıktan sonra yedirme²¹³, hastalık

197 Bkz. *a.g.e.*, II/623-624.

198 Bkz. Ebû Nuaym, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, II/625.

199 Bkz. *a.g.e.*, II/626.

200 Bkz. *a.g.e.*, II/626.

201 Bkz. *a.g.e.*, II/627-630.

202 Bkz. *a.g.e.*, II/631-632.

203 Bkz. *a.g.e.*, II/633.

204 Bkz. *a.g.e.*, II/634.

205 Bkz. *a.g.e.*, II/635-636.

206 Bkz. *a.g.e.*, II/637.

207 Bkz. *a.g.e.*, II/638-639.

208 Bkz. *a.g.e.*, II/640.

209 Bkz. *a.g.e.*, II/640-641.

210 Bkz. *a.g.e.*, II/641.

211 Bkz. *a.g.e.*, II/645-646 II/653.

212 Bkz. *a.g.e.*, II/647.

213 Bkz. *a.g.e.*, II/648.

süresince aşırı hareketten kaçınılması²¹⁴, nekâhet dönemindeki hastaya zarar veren gıdalardan sakındırılması²¹⁵, hastanın rahat ettirilmesi²¹⁶.

Müellif daha sonra, su çeşitleri, faydalı ve zararlı olan sular, su içme adabı ve diğer içeceklerle ilgili konulara temas eder, ki bu konuda zikrettiği bap başlıkları şunlardır: En faydalı suyun hafif ve tatlı su oluşu²¹⁷, soğuk suyun faydaları ve suyun soğutulduğu yerler²¹⁸, büyük nehirlerin ve dinlendirilmiş suların makbul oluşu²¹⁹, güneyden gelen kaynak sularının nispeten kötü oluşu²²⁰, depolarda fazla kalmadığı sürece yağmur suyunun en hafif su oluşu²²¹, güneş ışınlarıyla ısınan sularla sık yıkanmanın abraş hastalığına sebebiyet vermesi²²², yeraltı sularının ağır olup bazı hastalıklara yol açması²²³, yıkanma suyu olarak tatlı suyun tuzlu sudan daha faydalı olması²²⁴, balla karıştırılmış kaynamış suyun kulunca iyi gelmesi²²⁵, sık yıkanmanın ten rengini değiştirerek sarartması²²⁶, zezemin, tedavi amacıyla kullanılan suların en iyisi olması, sıcak su içmenin keraheti²²⁷, suyu üç nefeste ve cam bardakla içmenin uygunluğu²²⁸.

Eserde, su konusunu süt çeşitleri ve süttten yararlanma yöntemlerine ilişkin konular takip etmektedir. İlgili konu başlıkları şöyledir: İnek sütünün şifalı olması²²⁹, koyun sütünün nispeten yoğun oluşu ve bunun suyla hafifletilmesi gerekeceği²³⁰, keçi sütünün koyun sütünden daha iyi ve hafif olması²³¹, deve ve at sütünün şifalı oluşu²³², sütü hurma ile yemenin vücuda direnç

²¹⁴ Bkz. Ebû Nuaym, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, II/649.

²¹⁵ Bkz. *a.g.e.*, II/649-652.

²¹⁶ Bkz. *a.g.e.*, II/654-655.

²¹⁷ Bkz. *a.g.e.*, II/657-658.

²¹⁸ Bkz. *a.g.e.*, II/659..

²¹⁹ Bkz. *a.g.e.*, II/661.

²²⁰ Bkz. *a.g.e.*, II/662.

²²¹ Bkz. *a.g.e.*, II/663.

²²² Bkz. *a.g.e.*, II/664.

²²³ Bkz. *a.g.e.*, II/665.

²²⁴ Bkz. *a.g.e.*, II/666.

²²⁵ Bkz. *a.g.e.*, II/667.

²²⁶ Bkz. *a.g.e.*, II/667.

²²⁷ Bkz. *a.g.e.*, II/670-672.

²²⁸ Bkz. *a.g.e.*, II/673-677.

²²⁹ Bkz. *a.g.e.*, II/678-680.

²³⁰ Bkz. *a.g.e.*, II/681.

²³¹ Bkz. *a.g.e.*, II/682.

²³² Bkz. *a.g.e.*, II/683-686.

kazandırması²³³, tereyağının temriye rahatsızlığına faydalı olması, eritilmiş yağın beden sertliklerini yumuşatması²³⁴ ve peynirin mideyi kuvvetlendirmesi²³⁵.

Başka bazı içeceklerle ilgili konu adları şunlardır: Bal şerbetinin faydası²³⁶, üzüm hoşafının bedene kuvvet vermesi ve bağırsakları temizlemesi²³⁷, hurma şirasının (nebiz) kanı tazelemesi²³⁸ ve üzüm şirasının faydaları²³⁹.

Görüldüğü üzere, Ebû Nuaym, bu makaleyi; hastanın bakım ve beslenmesiyle kuvvetli gıdalara tahsis etmiştir. Hastabakıcılık kapsamına giren işler, günümüzde daha ziyade hemşirelik mesleğinin gerektirdiği görevleri anımsatmaktadır. Bu görevleri; ilk yardım, hastanın bakım ve ihtiyaçlarıyla ilgilenme ve belirli bir diyeti uygulama olmak üzere üç maddede toplayabiliriz. Beşinci maddede geçen konu başlıklarına dikkat edildiğinde, bunların, ilk yardım kısmı hariç, hemşireliğin diğer ilgi alanlarını kapsadığı görülmektedir. Makale, günlük hayatta sık sık kullanılan içecekler ve bunlarla ilgili değişik konulara temas eden başlıklarla noktalanmıştır.

Altıncı Makale: “Meyveler hakkındadır”

Müellif, iki konudan oluşan bu makalesinin ilk başlığında, vitaminli meyvelerden ve hangi meyvenin hangi hastalığa iyi geldiğinden bahseder. İlgili rivayetlere göndermeler yaparak zikredilen meyve adları şunlardır: Ayva²⁴⁰, turunç²⁴¹, badem²⁴², nar²⁴³, sidre (Arabistan kirazı)²⁴⁴, üzüm²⁴⁵, kuru üzüm²⁴⁶, Hindistan cevizi²⁴⁷, ham hurma²⁴⁸, taze hurma²⁴⁹, kuru hurma.²⁵⁰ İkinci

²³³ Bkz. *a.g.e.*, II/687-688.

²³⁴ Bkz. Ebû Nuaym, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, II/688-692.

²³⁵ Bkz. *a.g.e.*, II/693.

²³⁶ Bkz. *a.g.e.*, II/694-695.

²³⁷ Bkz. *a.g.e.*, II/696-697.

²³⁸ Bkz. *a.g.e.*, II/698.

²³⁹ Bkz. *a.g.e.*, II/699-705.

²⁴⁰ Bkz. *a.g.e.*, II/706-708.

²⁴¹ Bkz. *a.g.e.*, II/709-710.

²⁴² Bkz. *a.g.e.*, II/710-711.

²⁴³ Bkz. *a.g.e.*, II/712-714.

²⁴⁴ Bkz. *a.g.e.*, II/714-715.

²⁴⁵ Bkz. *a.g.e.*, II/716-718.

²⁴⁶ Bkz. *a.g.e.*, II/719-724.

²⁴⁷ Bkz. *a.g.e.*, II/722.

²⁴⁸ Bkz. *a.g.e.*, II/722-725.

²⁴⁹ Bkz. *a.g.e.*, II/725.

başlıkta ise, hangi meyvenin hangisiyle yenilmesinin daha uygun olacağı hususunda bilgi verilmektedir. Bu meyanda, taze hurmanın karpuzla²⁵¹, hurmanın sütle yenilmesinin uygun olacağı²⁵², en faydalı hurmanın da acve hurması olduğuna²⁵³ dair bilgiler verilmektedir.

Altıncı makalede verilen bu bilgiler, vitaminli gıdalarla beslenmenin önemini vurgulaması bakımından önem arz ettiği gibi, meyveler konusunda zikredilen rivayetlerin Hz. Peygamber döneminde Arap yarımadasında tüketilen meyvelerin neler olduğunu bildirmesi açısından da dikkate değerdir.

Yedinci Makale: “Etler ve etlerden yararlanma hususundadır”

Bu makale, et türlerine ilişkin rivayetleri toplamakta, hangi hayvan etlerinin ve bu hayvanların hangi uzuvlarının yenilebileceğine dair bilgileri içeren başlıklardan oluşmaktadır. Söz konusu et türleri faydalarıyla birlikte belirtilmiştir. Makalede yer alan başlıca konular şunlardır: Et çeşitleri, yenilebilecek hayvan uzuvları, etin beslemedeki rolü²⁵⁴, sığır eti²⁵⁵, deve eti²⁵⁶, at eti²⁵⁷, hayvanın cenini²⁵⁸, koyunun boyun eti²⁵⁹, ön iki bacak ve pazıları²⁶⁰, sırt eti²⁶¹, böbrek ve dalak²⁶², tirit yemeği²⁶³, tavşan eti²⁶⁴, tavuk eti²⁶⁵, toy kuşu eti,²⁶⁶ bildırcın eti²⁶⁷, serçe eti²⁶⁸, keler eti²⁶⁹ ve çekirgedir²⁷⁰.

²⁵⁰ Bkz. *a.g.e.*, II/726-728.

²⁵¹ Bkz Ebû Nuaym, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, II/728-730, II/731-732.

²⁵² Bkz. *a.g.e.*, II/730-731.

²⁵³ Bkz. *a.g.e.*, II/732-733.

²⁵⁴ Bkz. *a.g.e.*, II/734-738.

²⁵⁵ Bkz. *a.g.e.*, II/738-739.

²⁵⁶ Bkz. *a.g.e.*, II/739.

²⁵⁷ Bkz. *a.g.e.*, II/740-741.

²⁵⁸ Bkz. *a.g.e.*, II/741.

²⁵⁹ Bkz. *a.g.e.*, II/742-743.

²⁶⁰ Bkz. *a.g.e.*, II/744-745.

²⁶¹ Bkz. *a.g.e.*, II/746.

²⁶² Bkz. *a.g.e.* II/747.

²⁶³ Bkz. *a.g.e.*, II/749.

²⁶⁴ Bkz. *a.g.e.*, II/750-751.

²⁶⁵ Bkz. *a.g.e.*, II/752.

²⁶⁶ Bkz. *a.g.e.*, II/753.

²⁶⁷ Bkz. *a.g.e.*, II/754.

²⁶⁸ Bkz. *a.g.e.*, II/755.

²⁶⁹ Bkz. *a.g.e.*, II/756.

²⁷⁰ Bkz. *a.g.e.*, II/756-758.

Ebû Nuaym'ın bu makalede hayvan türlerini ve hayvanların uzuvlarını zikrederken, aynı zamanda bunların içerdiği proteinleri, insan bedenine olan yararlarını, bunlardan bir kısmının zararlı yönlerini zikretmesi, dengeli beslenme açısından önemlidir. Müellif bu bilgilerle yetinmeyerek, bazı hayvanların yenilmesi konusunda dini hüküm bildiren hadisleri de belirtmiştir.

Ebû Nuaym'ın *et-Tıbbu'n-Nebevî* adlı eserinde yer alan ve yukarıda ana hatlarıyla tanıtılan yedi makale genel olarak incelendiğinde, makalelerin şu ortak özelliklere sahip olduğu söylenebilir:

a. Konu başlıkları altında zikredilen hadislerin yanı sıra, sahabe ve tabiûna ait rivayetlere de önemli ölçüde yer verilmiştir²⁷¹.

b. Zaman zaman müellif, bir hadisi farklı konu başlıkları altında birkaç defa tekrar etmiştir²⁷².

c. Makalelerde yer alan rivayetlerin, ait oldukları konu başlıklarıyla her zaman uyumlu olduklarını söylemek mümkün değildir²⁷³.

3- Hadislerin Sıhhat Açısından Değeri

Ebû Nuaym, kendisini, yalnızca sahih hadislere yer verme kriteri ile bağlamadığından ve sadece sahih hadisleri bir araya toplama amacı gütmendiğinden kitabına her türlü hadisi almıştır. Esasen onun amacı; daha önce *Nebevî tıp* alanında kaleme alınmış olan İbnu's-Sunni'nin eseri üzerine müstahraç çalışması yapmak, söz konusu eserde nakledilen hadislerin tariklerini çoğaltmak ve lafız değişikliği olan hadisleri de zikretmektir. Böylece onun bu eseri, kapsamlı oluşu sebebiyle, hem kendi döneminde yaşayan Müslümanların nebevî tıp alanında ulaşabileceği hadislerin sayısını artıracak, hem de nebevî tıp alanında kendisinden sonraki müelliflere kaynaklık edecekti. Nitekim öyle de olmuş, müteakip birçok esere kaynaklık eden Ebû Nuaym'ın bu eseri, müstahraç çalışmasının gereği olarak çoğaltılan isnad ve tarikler, her zaman olmasa da zaman zaman hadislerin takviye edilmesinde rol oynamıştır.

Ebû Nuaym, naklettiği hadislerin değerlendirmesini yapmak yerine, onları başka yollardan takviye etmeyi tercih etmiş gözükmektedir. Zaten müstahraç çalışmalarının maksadı da çoğunlukla budur. Ancak nebevî tıp alanındaki hadislerin büyük ölçüde zayıf

²⁷¹ Örneğin, bkz. *a.g.e.*, II/530-535.

²⁷² Örneğin, *a.g.e.*, I/410'deki 368 no'lu hadis, II/ 468' de bir defa, II/ 512-513 'de dört defa ve II/748'de ise iki defa tekrar edilmiştir.

²⁷³ Örneğin, bkz. *a.g.e.*, II/528-530.

oluşu, hatta bazen hadis uyduran kimselerce nakledilmesi, bu gibi rivayetlerin onun eserinde de bol bol zikredilmesine yol açmıştır. Dolayısıyla makalelerde, azımsanmayacak sayıda zayıf ve uydurma hadis yer almaktadır²⁷⁴.

Ebû Nuaym'ın eserinde yer alan hadisler sıhhat açısından bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda, metinsiz 70 rivayetin dışında, zikrettiği 905 metinli hadisin 507'sinin sahih veya hasen, 286'sinin zayıf veya çok zayıf, 75'inin de uydurma olduğu görülmektedir. Ayrıca eserde, kaynaklarda bulunamayan 36 hadis de yer almaktadır. Ebû Nuaym, rivayet ettiği birçok merfû hadisin yanında azımsanmayacak derecede mürsel²⁷⁵, mevkuf ve maktu eser veya haberler zikretmiştir²⁷⁶.

D. Eser Üzerine Yapılan Çalışmalar

Kültür tarihimizde önemli bir yer işgal eden her bir kıymetli eser üzerine şerh, haşiye, ihtisar veya tercüme gibi bazı çalışmaların yapıldığı bilinmektedir. Ebû Nuaym'ın bu eseri de kendi alanında önemli bir yer işgal etmiş olmalı ki onun üzerine ihtisar ve tercüme çalışmaları yapılmıştır.

1. İhtisarlar

Ebû Nuaym'ın et-Tıbbu'n-Nebevî adlı eseri üzerine dört ihtisâr tespit edilmiştir.

a) Yukarıda Brockelman'ın, Mısır'daki Menar matbaasında 1344/1925 yılında Ebû Nuaym'a ait *Tıbbu'n-Nebî* adlı bir kitabın basıldığını kaydettiğini belirtmiştik. Ancak bu ihtisarın ismi ve kimin tarafından yapıldığı belli değildir²⁷⁷. Tüm çabalarımıza rağmen, sözü edilen kitaba ulaşmak mümkün olmadı. Merhum M. Tayyib Okiç'e göre bu eser, üçüncü sırada zikredeceğimiz Ahmed b. Yûsuf et-Tifâşî'nin *el-Vâfi fi't-Tıbbi'ş-Şâfi* adlı eseri olmalıdır²⁷⁸.

b) İkinci ihtisar, Abdulvahhâb b. Ahmed b. Mahmûd er-Rûmî tarafından yapılmıştır. Müellif, metindeki senetleri hazfetmekle

²⁷⁴ Örneğin, bkz. Ebû Nuaym, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, II/587, 389, 593, 595, 598, 600, 602, 604, 605, 606, 609, 610, 611, 624, 626, 627, 628, 630, 631, 632,634, 636, 638, 644-645, 648, 655,657, 664-665, 668, 674, 675, 679-680, vd.

²⁷⁵ Bkz. Ebû Nuaym, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, I/236-237, 286-287.

²⁷⁶ Bkz. *a.g.e.*, I/297, 301, 317, 347-348, 361, 369-370, 376, 386, 389, 415.

²⁷⁷ Bkz. Brockelmann, *GAL*, I/445.

²⁷⁸ Bkz. Okiç Tayyib, *Meseleler*, s. 156

kalmayıp başka kaynaklardan da hadisler eklemiştir. Söz konusu eserin iki yazması mevcuttur, ilki Butrasburg kütüphanesi V, 242:2'de; ikincisi ise, Bon'da 245:6 numarada *el-Vâfi bi't-tıbbi's-Şâfi* adıyla kayıtlı bulunmaktadır²⁷⁹.

c) Ebû Nuaym'ın *et-Tıbbu'n-Nebevi'si* üzerine yapılan ihtisarlardan şüphesiz en meşhuru, Ahmed b. Yûsuf et-Tifâşi tarafından hazırlanan eserdir. Kâtip Çelebi bu eseri *eş-Şifâ fi't-Tıbb 'an'il-Mustafa* adıyla kaydetmekte ve şu bilgileri vermektedir :

"İmam Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh el-İsfahânî'nin tahricinden düzenlenmiştir. Eseri cem eden Ahmed b. Yûsuf b. Ahmed et-Tifâşi'dir. Başlangıcı, '*Ey Allah'ım, ey vehim ve zanlardan sıyrılmayı lütfeden...*' şeklindedir. Tifâşi, Ebû Nuaym'ın eserindeki senetleri çıkarmış, tıp kitaplarındaki tertibe göre yeniden düzenlemiş ve eserine *el-Vâfi fi't-tıbbi's-Şâfi* ismini vermiştir"²⁸⁰.

Ayrıca Kâtip Çelebi, *el-Vâfi fi't-tıbbi's-Şâfi* adıyla bir eser daha kaydetmekte ve "*eş-Şifâ fi't-tıbbi 'ani'l-Mustafâ* adlı eserin muhtasarıdır" demekle yetinmekte; bunun Tifâşi'nin kitabı mı yoksa bu eserin bir muhtasarı mı olduğunu belirtmemektedir²⁸¹. Ancak büyük bir ihtimalle kasdettiği Tifâşi'nin kitabı olmalıdır.

Tifâşi'nin *eş-Şifâ fi't-tıbb 'an'il-Mustafa* adlı kitabının yazmalarından ikisi Türkiye'de bulunmaktadır. Bunlardan ilki Manisa Kütüphanesi 2935 numarada kayıtlı mecmuanın içindeki yedinci risaledir. 96-116 varaklar arasında talik hatla istinsâh edilmiş yazmanın istinsâh kaydı 963 yılı olarak verilmektedir. İkinci nüsha ise İstanbul Belediye kütüphanesinde 026 numarada kayıtlı olup 62 varaktır. Nesih hatla yazılmıştır²⁸². Ayrıca bu kitabın Kahire'deki Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye kütüphanesinde de h. IX. asra ait, Tıp 85 numarada kayıtlı bir yazması daha vardır. 97 varaklı olup her sayfası 15 satırdan oluşmaktadır²⁸³. Bu eserin tenkitli neşri, Abdu'l-Mu'tî Emîn el-Kal'acı tarafından yapılmıştır²⁸⁴. Ancak bu eser

²⁷⁹ Bkz. Brockelmann, *GAL*, I/445.

²⁸⁰ Bkz. Kâtip Çelebi, *Keşf*, II/1055.

²⁸¹ Bkz. Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, II/1996.

²⁸² Bkz. Şeşen, Ramazan, *Fihristu Mahtutâtî't-Tıbbi'l-İslâmî fi Mektebâti Türkiyâ*, İst.1404-1984, s. 126.

²⁸³ Bkz. Tifâşi, *eş-Şifâ fi't-Tıbbi'l-Müsnedi 'ani's-Seyyidi'l-Mustafâ*, thk. Abdu'l-Mu'tî Emîn el-Kal'acı, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1408/1988. s. 26.

²⁸⁴ Tifâşi'nin bu muhtasarının tenkitli neşri için bkz. *eş-Şifâ fi't-Tıbbi'l-Müsnedi 'ani's-Seyyidi'l-Mustafâ*, thk. Abdu'l-Mu'tî Emîn el-Kal'acı, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1408/1988.

incelenirken, bir çok baskı ve okuma hatalarının bulunduğu farkedilmiştir.

d) Bir başka ihtisar da, müellifi belli olmayan *İ'lâmu'l-Hikemi'n-Nebeviyye fi Ahkâmi't-Tıbbiyye* adıyla yapılmış çalışmadır. Her ne kadar eser bu adı taşısa da, daha ziyade *Muntehabu Tıbbi'n-Nebî li Ebî Nu'aym* ismiyle bilinmektedir. Yazar, eserin girişinde şunları söylemektedir:

“Bu eser, Şeyh ve İmam Ebû Nuaym Ahmed b. ‘Abdillah b. Ahmed el-Hâfiz el-İsfahânî'nin *et-Tıbbu'n-Nebî* kitabından intihâb edilmiştir. Rivayetlerin senedleri hazfedilmiş ve tekrarlar terkedilmiştir. Yedi makaleye şamil olup, müellifin tertibi üzerine tertip edilmiştir. Ancak faidesi gizli kalan bilgiler verilmiş ve yararlı görülen yerlerde çok az değişiklik yapılmıştır. Ayrıca, esere değerli imamların kitaplarından hadisler eklenmiştir...”²⁸⁵.

diyerek bu zatların eserlerini zikreder. Söz konusu ihtisar 87 varak olup, yazması Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesinde 27318 numarada kayıtlıdır²⁸⁶.

2. et-Tıbbu'n-Nebevî'nin Tercümesi

Ebû Nuaym el-İsfahani'nin *et-Tıbbu'n-Nebevî* adlı eseri tıpkı Ebû'l-Kâsım en-Nisâburi'nin *Tıbb-ı Nebevî* adlı eseri gibi²⁸⁷ Osmanlıların erken dönemlerinde Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Ebû Nuaym'ın eserini çeviren zat Ahmed Dâî'dir. Ancak mütercim Ebû Nuaym'ın bizzat eserini çevirmek yerine Tifâşî'nin yaptığı muhtasarı tercüme etmiş, esere de, *eş-Şifâ fi ehâdîsi'l-Mustafâ* adını vermiştir²⁸⁸.

Ahmed Dâî kitabın başında “Bu Kitabın mütercimi *Huve'l-Abdu'l-Fakîr ile'l-Ganiyyi'l-Kebîr* Ahmed b. İbrahîm b. Muhammed el-Marûf bi'd-Dâî şeklinde ismini vermekte ve tercümenin II. Murad zamanında vezirlik yapmış Umur b. Timurtaş (v. 1461) adına yapıldığını belirtmektedir²⁸⁹. Ahmed Dâî'nin *et-Tıbbu'n-Nebevî* adlı

²⁸⁵ Bkz. *Muntehabu Tıbbi'n-Nebî*, Raşid Efendi Ktp., no: 27318, va.2.

²⁸⁶ Bu yazmanın mikrofilmini, Ankara Milli Kütüphanesine müracaat ederek temin ettik, eseri tahkik ederken bu yazmayı da yardımcı nüsha olarak kullandık.

²⁸⁷ Bkz. İhsanoğlu, Ekmeleddin, *Türkçe Tıbb-ı Nebevî Yazmalar*, Tıp Tarihi Araştırmalar-2, İst. 1988, s.35.

²⁸⁸ Bkz. İhsanoğlu, Ekmeleddin, *a.g.e.*, s. 35.

²⁸⁹ Bkz. İhsanoğlu, Ekmeleddin, *a.g.e.*, s. 36.

tercümesinin Türkiye kütüphanelerinde on kadar yazma nüshası bulunmaktadır²⁹⁰.

Sonuç

H. IV-V./m.X-XI. asırlarda en dikkat çeken şahsiyetlerinden biri kuşkusuz, dinî ilimlerin birçok alanında kıymetli eserler bırakan Ebû Nuaym el-İsfahânîdir.

Ebû Nuaym'ın ilmi kişiliğinin oluşmasında ilimle meşgul olan bir aileye mensubiyetinin yanında, memleketi İsfahân'ın o günkü ilmi ve kültürel konumunun da büyük rol oynadığı bir gerçektir. Hadis ilmindeki şöhretinin yanında Ebû Nuaym'ın, fıkıh, akâid, tarih ve tasavvuf gibi diğer islâmî ilimlerde de önemli bir birikiminin bulunduğu eserlerinden açıkça anlaşılmaktadır.

Onun *et-Tıbbu'n-Nebevî* adlı eseri, Hz. Peygamber ve sahâbenin tıp bilgisi ve tıbbî uygulamalarına ilişkin, çok sayıda rivâyeti/hadisi, geniş bir tasnif çerçevesinde toplayan, nebevî tıp literatüründe yerini almış ilk kaynaklardan birisidir. Her ne kadar Ebû Nuaym'dan önce de nebevî tıpla ilgili eserler var idiye de bunlar, ya hacim itibariyle küçük ya da genel hadis literatürü içine dağıtılmış koleksiyonlardan ibarettir. Onun bu eseri, zikrettiğimiz özelliklerin dışında, tasnifinin güzelliğiyle de dikkati çekmektedir. Eserini yedi makaleye bölerek, her makaledeki başlıkları, bir tıp kitabı sistematığına benzer tarzda ayrıntılı bir şekilde düzenlemiş olması, eserden istifadeyi kolaylaştırmıştır.

Ebû Nuaym, zikrettiği hadislerle sağlık konusunu da ele almakta ve gerekli ilaçları, çağının bilgilerine göre sunmaktadır. Hastalıkların türleri ve her bir hastalığın ilacının bilgisi verilirken hastalıkların çıkış nedeni olarak aşırı üzüntünün gösterilmesi ve iyileştirilmesi bağlamında bazı maddî ve manevî tedavi önerilerinin yer alması kayda değer bilgilerdir. Ayrıca hadisler ışığında zikrettiği hastalıklara sunduğu ilaç önerileri ve tedavi yöntemleri, Hz. Peygamber ve Sahabe döneminin tıbbını yansıtmaları bakımından önemlidir. Ancak hadislerde geçen o döneme ait sözkonusu hastalıkları, ilaç ve tedavi şekillerini değerlendirdiğimizde, çok çeşitli

²⁹⁰ Nüshaların bulunduğu kütüphaneler ve kayıt numaraları şunlardır; Cerrah Paşa Tıp Tarihi Ens. nr.442; 565; 335; Kadızâde Mehmed Efendi, nr. 349; Ali Emiri, 176/1, Amasya Bayezid, nr.1674; Hasan Hüsnü Paşa, nr.1364; Fatih, nr.3540; Topkapı, Revan nr.1689/2. Bu konuda bkz. İhsanoğlu, Ekmeleddin, *a.g.e.*, s. 36; Şeşen, Ramazan, *Mahtutât.* 126-127.

hastalıkların bulunduğunu ama bunların tedavisinde kullanılan tıbbi malzeme ve yöntemlerin çok sınırlı olduğu görülmektedir.

Müellifin, bugünkü hemşirelik sahasına giren hasta bakımı, diyeti ve hastaya verilecek gerekli gıdalar hakkında verdiği bilgiler, tedaviyi çabuklaştırma açısından önem arz etmektedir. Ayrıca insanın beden sağlığının önemli bir bölümü yiyecek ve içeceklerle dayanmaktadır. Ebû Nuaym, insanın günlük hayatında sıkça kullandığı içecekleri, bunların fayda ve zararlarını, içeceklerden faydalanma konusundaki yöntemleri içeren rivayetleri zikrederek bu konuları aydınlatmaktadır. Örneğin, çeşitli meyvelerin vitaminli olanlarını ve hangi hastalıklara iyi geldiğini, hangi meyvelerin hangileriyle birlikte yenileceğine ilişkin verdiği bilgiler gibi. Bu bilgiler vitaminli beslenmenin önemini vurgulaması açısından değer arz etmektedir.

Müellif, et türlerine ilişkin rivayetleri toplamış, hangi etlerin ve organların yenildiğine dair bilgileri ve faydalarını da belirtmiştir. Hayvan türlerini ve organlarını zikrederken, bunların içerdiği proteinleri ve insan bedenine olan faydaları yanında bazı zararlı yönlerini de zikretmesi, et mamülleri ile beslenme konusunda bugün de ifade edilen dengeli olma prensibini yansıtmaktadır.

Eserin öneminden dolayı, bilim tarihinde okuyucuya ulaşması için gayret gösterildiği, bu çerçevede bir takım ihtisar çalışmalarının da yapıldığı bilinmektedir. Nitekim Osmanlı Devleti döneminde de eserin bir muhtasarı tercüme edilmiş bulunmaktadır.